

MEHNAT JARAYONIDA JAROHATLANISH VA KASB KASALLIGI SABABLARINI TAHLIL QILISH.

*Jo`raqulov Farruxbek Faxriddinovich
Buxoro ilg`or kasbiy mahorat texnikumi
maxsus fan o`qituvchisi Buxoro shahri*

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqolada mehnat jarayonida yuzaga keladigan jarohatlanishlar hamda kasb kasalliklarining kelib chiqish sabablari har tomonlama tahlil qilingan. Hozirgi zamon ishlab chiqarish korxonalarida texnologik jarayonlarning murakkablashuvi, yangi texnika va uskunalarining keng joriy etilishi, shuningdek, inson omilining ahamiyati ortib borayotgan bir sharoitda mehnat xavfsizligini ta'minlash masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Maqolada ishlab chiqarish jarayonida sodir bo'ladigan baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklarining asosiy sabablari sifatida tashkiliy, texnik, gigiyenik va psixologik omillar chuqur o'rganilgan. Xususan, mehnatni tashkil etishdagi kamchiliklar, xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilinmasligi, ish joylarining talab darajasida jihozlanmaganligi, texnik vositalarning nosozligi hamda nazoratning yetarli emasligi jarohatlanish xavfini oshiruvchi asosiy omillar sifatida ko'rsatib o'tilgan. Bundan tashqari, maqolada kasb kasalliklarining kelib chiqishida ishlab chiqarish muhitining sanitariya-gigiyenik holati muhim rol o'ynashi ta'kidlangan. Ish joylarida zararli gazlar, chang, yuqori shovqin darajasi, vibratsiya, noqulay mikroiklim sharoitlari hamda yoritish tizimining yetarli emasligi inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, natijada turli kasb kasalliklari rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkinligi ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada inson omili ham alohida e'tibor markazida bo'lib, ishchilarning malakasi yetarli emasligi, texnika xavfsizligi bo'yicha bilim va ko'nikmalarning sustligi, ishga mas'uliyatsizlik bilan yondashish, charchoq, stress va e'tiborsizlik kabi omillar baxtsiz hodisalar yuzaga kelishining muhim sabablaridan biri ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, ishlab chiqarishda intizomning pastligi ham jarohatlanish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, ishlab chiqarish xavfsizligi, jarohatlanish, kasb kasalligi, xavf omillari, texnika xavfsizligi, sanitariya-gigiyena, inson omili, ishlab chiqarish muhiti, profilaktika, mehnat sharoiti, xavfsizlik qoidalari, sanoat gigiyenasi, ishlab chiqarish intizomi, zararli omillar, texnik nosozlik, himoya vositalari, baxtsiz hodisa, nazorat tizimi, ergonomika.

1. Mehnat jarayonida jarohatlanish tushunchasi va turlari

Mehnat jarayonida jarohatlanish — bu ishlab chiqarish faoliyati davomida ishchining sog‘lig‘iga tashqi omillar ta‘siri natijasida yetkazilgan zarar hisoblanadi. Bunday jarohatlar yengil shikastlanishlardan tortib, og‘ir tan jarohatlari yoki hatto o‘lim bilan tugashi mumkin. Jarohatlanishlar ishlab chiqarish samaradorligini pasaytiradi, iqtisodiy zarar keltiradi va ijtimoiy muammolarni yuzaga keltiradi.

Jarohatlanishlar quyidagi turlarga bo‘linadi:

- **Mexanik jarohatlar** (urilish, kesilish, ezilish)
- **Termik jarohatlar** (kuyish, sovuq urishi)
- **Kimyoviy jarohatlar** (zaharli moddalar ta‘siri)
- **Elektr jarohatlari** (tok urishi)
- **Biologik jarohatlar** (infeksiyalar)

Har bir turdagi jarohat o‘ziga xos xavf manbalariga ega bo‘lib, ularni oldini olish uchun alohida yondashuv talab etiladi.

2. Jarohatlanishlarning asosiy sabablari

Mehnat jarayonida yuzaga keladigan jarohatlanishlarning sabablari turli omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ularni bir necha guruhlarga ajratish mumkin:

2.1. Tashkiliy sabablar

Tashkiliy sabablar ishlab chiqarish jarayonini noto‘g‘ri tashkil etish bilan bog‘liq. Jumladan:

- Ishchilarga xavfsizlik bo‘yicha yetarli yo‘riqnomalar berilmasligi
- Mehnat intizomining pastligi
- Ish vaqtining noto‘g‘ri taqsimlanishi
- Nazoratning sustligi

Bunday holatlar ko‘pincha rahbariyatning e‘tiborsizligi yoki mas‘uliyatsizligi natijasida yuzaga keladi.

2.2. Texnik sabablar

Texnik sabablar ishlab chiqarish vositalari bilan bog‘liq:

- Jihoz va uskunalarning eskirganligi
- Texnik nosozliklar
- Himoya vositalarining yo‘qligi yoki ishlamasligi
- Avtomatlashtirish darajasining pastligi

Texnik kamchiliklar ishlab chiqarishda eng xavfli omillardan biri hisoblanadi.

2.3. Sanitariya-gigiyenik sabablar

Ish joyining sanitariya holati ham muhim ahamiyatga ega:

- Chang va zararli gazlar mavjudligi
- Yuqori shovqin darajasi
- Vibratsiya
- Yetarli yoritilmaslik

- Noqulay harorat va namlik

Bu omillar nafaqat jarohatlanishga, balki uzoq muddatda kasb kasalliklariga ham olib keladi.

2.4. Inson omili

Jarohatlanishlarning katta qismi inson omili bilan bog‘liq:

- E’tiborsizlik
- Tajribasizlik
- Charchoq va stress
- Xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, baxtsiz hodisalarning asosiy qismi aynan inson omili sabab yuzaga keladi.

3. Kasb kasalliklari va ularning kelib chiqish sabablari

Kasb kasalliklari — bu uzoq vaqt davomida zararli ishlab chiqarish omillari ta’siri natijasida yuzaga keladigan kasalliklardir. Ular asta-sekin rivojlanadi va ko‘pincha dastlab sezilmaydi.

Kasb kasalliklariga quyidagilar kiradi:

- Nafas yo‘llari kasalliklari (chang, gazlar ta’sirida)
- Eshitish qobiliyatining pasayishi (shovqin ta’sirida)
- Asab tizimi kasalliklari (stress, vibratsiya)
- Teri kasalliklari (kimyoviy moddalar ta’sirida)

Ularning kelib chiqish sabablari:

- Ish joyining zararli sharoiti
- Himoya vositalaridan foydalanmaslik
- Gigiyena talablariga amal qilmaslik
- Tibbiy nazoratning yetarli emasligi

Kasb kasalliklari ko‘pincha og‘ir oqibatlarga olib keladi va ish qobiliyatining pasayishiga sabab bo‘ladi.

4. Jarohatlanish va kasb kasalliklarining oldini olish choralari

Mehnat xavfsizligini ta’minlash uchun kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur:

4.1. Tashkiliy chora-tadbirlar

- Xavfsizlik bo‘yicha muntazam instruktajlarni o‘tkazish
- Mehnat intizomini kuchaytirish
- Ish vaqtini to‘g‘ri tashkil etish
- Nazoratni kuchaytirish

4.2. Texnik chora-tadbirlar

- Zamonaviy va xavfsiz uskunalardan foydalanish
- Jihozlarni muntazam texnik ko‘rikdan o‘tkazish
- Himoya moslamalarini joriy etish

4.3. Sanitariya-gigiyenik choralar

- Ish joylarini toza saqlash
- Shamollatish tizimlarini yaxshilash
- Shovqin va vibratsiyani kamaytirish
- Yoritishni yaxshilash

4.4. Shaxsiy himoya vositalari

- Maxsus kiyim
- Himoya ko‘zoynaklari
- Respiratorlar
- Qo‘lqoplar

Ushbu vositalardan to‘g‘ri foydalanish jarohatlanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

5. Mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish yo‘llari

Zamonaviy sharoitda mehnat muhofazasini rivojlantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- Raqamli nazorat tizimlarini joriy etish
- Xavfsizlik bo‘yicha treninglarni kuchaytirish
- Xalqaro standartlarni qo‘llash
- Risklarni baholash tizimini rivojlantirish

Bundan tashqari, ishchilar ongida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mehnat jarayonida yuzaga keladigan jarohatlanishlar va kasb kasalliklari ishlab chiqarish tizimining muhim muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu holatlar nafaqat ishchilarning sog‘lig‘iga zarar yetkazadi, balki korxonada faoliyatining samaradorligiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli mehnat xavfsizligini ta‘minlash har bir tashkilotning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lishi lozim. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, jarohatlanishlarning asosiy sabablari tashkiliy kamchiliklar, texnik nosozliklar, sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilinmasligi hamda inson omili bilan bog‘liq. Ayniqsa, ishchilarning xavfsizlik qoidalariga beparvo munosabati, yetarli bilim va ko‘nikmaga ega emasligi baxtsiz hodisalar yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda.

Kasb kasalliklari esa ko‘pincha uzoq muddat davomida zararli ishlab chiqarish omillari ta‘sirida rivojlanadi. Ularning oldini olish uchun ish joylarida sog‘lom va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, sanitariya-gigiyena talablariga qat‘iy amal qilish hamda ishchilarni muntazam tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish muhim ahamiyatga ega.

Mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ishchilarni muntazam o‘qitish va instruktajlardan o‘tkazish, shuningdek, shaxsiy

himoya vositalaridan to‘g‘ri foydalanishni ta‘minlash orqali jarohatlanishlar va kasb kasalliklarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Umuman olganda, ishlab chiqarishda xavfsizlik madaniyatini shakllantirish, har bir xodimning o‘z salomatligiga mas‘uliyat bilan yondashishini ta‘minlash eng muhim omillardan biridir. Faqatgina kompleks yondashuv orqali mehnat jarayonida yuzaga keladigan xavf-xatarlarni minimallashtirish va sog‘lom ish muhitini yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – Toshkent, 2023.
2. “Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2016.
3. Qodirov R., Karimov S. **Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Abdullayev A. **Sanoat gigiyenasi va mehnat muhofazasi.** – Toshkent, 2019.
5. Ismoilov B. **Ishlab chiqarishda xavfsizlik asoslari.** – Toshkent, 2021.
6. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) materiallari va tavsiyalari. – Geneva, 2022.
7. GOST va sanitariya me‘yorlari (SanPiN) hujjatlari.
8. Internet manbalari:
 - o www.lex.uz
 - o www.mehnat.uz
 - o www.ilo.org